

مروری بر عوامل بیماریزای ویروسی زئونوتیک در شترهای تک کوهانه (Camelus dromedarius)

مهسا رضوان^{*}، الهه میرانزاده^۱

۱. دکتری عمومی دامپزشکی، دانشکده دامپزشکی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

*نویسنده مسئول: mahsarezvan@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۸/۱۸

چکیده

شترهای Dromedary، تک کوهانه، یا *Camelus dromedarius* تقریباً گونه‌های اهلی شده اند که در مناطق خشک به عنوان حیوانات بار و حیوانات تولید کننده گوشت و شیر رایج هستند. در حال حاضر، تقریباً ۳۰ میلیون شتر تک کوهانه وجود دارد که بیشترین تعداد آنها در آفریقا و خاورمیانه است. سرسختی شترها در مناطق خشک باعث شده است انسان‌ها بیشتر به آنها وابسته شوند، به ویژه در این زمینه از منبع پروتئین پایدار محسوب می‌شوند. شترها همچنین عوامل بیماری‌زا را به انسان و سایر حیوانات منتقل می‌کنند. این مسئله با توجه به تقاضای بشر برای گوشت با توجه به افزایش توانایی شترها به عنوان یک منبع یا ناقل بیماری‌ها، نگران کننده است. همچنین فقدان پروتکل‌های ایمنی زیستی و امنیت زیستی در بسیاری از مناطق، رشد ارتباط با حیات وحش و ارتباط گله‌های شتر با گونه‌های غیر اهلی، وجود دارد. ما در تحقیق‌مان به عنوان مروری بر بیماری‌های مشترک بین انسان و حیوانات ناشی از شتر، دریافتیم که اکثر نشريات (۶۵ درصد) بر روی سندرم تنفسی خاورمیانه (MERS) و تب دره ریفت (Rift Valley fever) تمرکز داشتند. مرگ و میر بالا از شیوع MERS در طول ۲۰۱۲-۲۰۱۶ باعث واکنش فوری جامعه تحقیقاتی شد، که با انتشار نشريات مربوط به سندرم تنفسی خاورمیانه نشان داده شده است. با این حال، ما ادعا می‌کنیم که بیماری‌های منتقله دیگری نیز در شترها وجود دارد مانند: تب خونریزی دهنده کریمه کنگو (Crimean-Congo hemorrhagic fever) که به همان اندازه مهم است و باید شامل تلاش‌های نظارتی شود. جمعیت شترها، به ویژه در آفریقای جنوبی، به طور تصاعدی به دلیل خشکسالی‌های طولانی مدت در حال افزایش است و بنابراین خطر ابتلا به بیماری‌های مشترک بین انسان و دام نیز افزایش می‌یابد. ما در این بررسی به مروری بر بیماری‌های مهم مشترک بین انسان و حیوانات در شترهای تک کوهانه، خطر آنها برای انسان و به بیان توصیه‌هایی برای به حداقل رساندن حوادث ناشی از آن پرداخته‌ایم.

کلمات کلیدی: شتر تک کوهانه، عوامل ویروسی، اضافه جمعیت، زئونوز.

مقدمه

در سراسر جهان تقریباً ۳۰ میلیون شتر تک کوهانه وجود دارد، که بیشترین تعداد آنها در آفریقا و خاورمیانه یافت می‌شود. به دلیل افزایش مصرف و تماس با گوشت و شیر، شترها منبع مهمی از انتقال بیماری‌های زئونوز به انسان‌ها محسوب می‌شوند. دامدار تولید کننده فرآورده‌های شتر، خطر سرایت بیماری از حیات وحش به جمعیت شتر و از شتر به حیات وحش را دارد و همچنین فرصت کمتر برای نظارت و کنترل بیماری‌ها را دارد. تا سال ۲۰۵۰ پیش بینی می‌شود جمعیت انسانی ۲/۵ میلیارد نفر افزایش یابد که تقریباً نیمی از رشد جمعیت در قاره آفریقا اتفاق می‌افتد (۱). همراه با افزایش جمعیت انسانی در آفریقا و خاورمیانه، جمعیت شتر با افزایش تقاضا تولید گوشت و شیر نیز رشد مداوم را تجربه کرده است (۲).

چوپان‌های کوچ نشین باعث تغییر وضعیت شهری یا کشاورزی برای پرورش شتر هستند و این تغییر در تولید شتر باعث خطرات احتمالی مانند ظهور و انتقال بیماری‌ها می‌شود. علاوه بر این، با تغییر آب و هوا و افزایش خشکسالی، سرسختی شتر باعث تغییر انتخاب چهارپایان و در نتیجه در بسیاری از مناطق جهان، پرورش شتر بسیار فراوان شده است (۳).

منابع محدود، سطح پایین مقررات، بهداشت نامناسب، تحرک زیاد حیوانات و دامداران و فقدان مراقبت‌های مداوم و اصولی دامپزشکی نیز به عنوان محرک انتقال بیماری‌ها عمل می‌کنند (۴-۶).

آگاهی از بیماری‌های ناشی از شتر، علائم بالینی و راه‌های انتقال برای کاهش خطرات انسانی از بیماری‌های زئونوز شتر اهمیت دارد. بسیاری بیماری‌های عفونی که در دهه‌های گذشته در آفریقا و خاورمیانه مورد توجه بوده است، مانند سندروم تنفسی خاورمیانه، در تماس با شتر مطرح شده است (۷).

علاوه بر این، بیماری‌های نو ظهور شتر همچنان شناسایی می‌شوند، که با گزارش‌های بیماری پریون از شترهای کشتارگاه الجزایر در طول ویرایش این مقاله مروری، منتشر شد (۸).

تحقیقات مهمی در زمینه سرم مثبت^۱ و تشخیص بیماری‌های خاص شتر که پیامدهایی برای سلامت انسان دارند، انجام شده است؛ با این حال، نویسندگان نشریه‌ی مروری کاملی را در مورد بیماری‌های زئونوز شتر ارائه نکرده‌اند. پی بردن به متن کامل برای شناسایی خطراتی که شترها برای سلامتی انسان ایجاد می‌کنند انگیزه‌ای برای این بررسی بود. ما در این مقاله به مروری بر نشریاتی که راجع به شایع‌ترین میکروارگانسیم‌های ویروسی شتر و توصیه‌هایی برای نظارت و کنترل بیماری‌های ویروسی با بالاترین اولویت، پرداخته‌ایم.

مواد و روش‌ها

ما از دو موتور جستجو گوگل اسکالر^۲ و پاب مد^۳ برای جستجوی نشریات مربوط به بیماری‌های سرایت کننده از شتر و زئونوز پرداخته‌ایم. ما گوگل اسکالر را برای وسعت و حجم محتوا، در حالی که پاب مد را برای جستجوهای پزشکی و بهداشت عمومی انتخاب کردیم.

¹ Seropositivity

² Google Scholar

³ PubMed

مجله بیماری های قابل انتقال بین انسان و حیوان

انتشارات در مورد شترهای دوکوهانه (*Camelus bactrianus*) مستثنی شدند زیرا در درجه اول حیوانات وحشی هستند و در درجه دوم تنها ۲ میلیون از کل ۳۰ میلیون شتر به عنوان چهار پابان برای حمل بار و غذا در کشورهای منتخب را شامل می شوند (۹).

برای تعیین کردن یک شبکه گسترده برای بیماری های احتمالی، ما بیماری های زئونوز خاص را جستجو نکرده ایم و در عوض نشریات طبقه بندی شده بر اساس بیماری ها را از متن های اولیه جستجو کردیم.

همه عبارت های جستجو شامل کلمات شتر و انسان و همچنین یکی از شش کلید واژه ها دیگر شامل: شترهای تک کوهانه + عوامل ویروسی + بیماری های زئونوز، اضافه جمعیت، شیوع و انتقال بیماری ها بودند.

برای هر جستجو، ما ۱۰۰ نتیجه اول مرتبط را بررسی کردیم. نشریات محدود به نشریات انگلیسی بودند ولی محدود به تاریخ و دیگر محدودیت ها نبودند. از مجموع ۱۰۵۴ مقاله، ۶۱۹ مورد مقاله غیر تکراری^۱، که ۳۰۴ مورد آنها مرتبط با موضوع بودند.

پنج مورد از این ۳۰۴ مقاله در مورد چندین بیماری های چندگانه، ۹۶ مقاله مربوط به انتقال عوامل بیماری زا از شتر، ۴۰ مقاله مربوط حیواناتی غیر از شتر، ۲۵ مقاله مطالعاتی که بر روی واکسن متمرکز شده است، ۲۲ مقاله بیماری های مختص شتر، ۱۵ مقاله مقالات/ سمینارها و ۱۱۷ مقاله در مورد موضوعات غیرمرتبط بودند. ما همچنین انتخاب کردیم که عوامل بیماری زای ویروسی را که یک اولویت در نشریات هستند، معرفی کنیم. مقالات با آزمایش سرولوژی مثبت در شتر، بیماری های احتمالی مشترک که از طریق ارتباط اپیدمیولوژیک شتر و انسان منتقل می شوند و عوامل بیماری زای شتر و جداسازی گونه های مشابه در انسان، معیارهای ورود مقالات مربوطه انتخاب شدند (۱۰).

نتایج

از طریق این متن مروری، ۳۰۴ مقاله بررسی شد که بین سال ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۸ منتشر شده اند که عوامل احتمالی بیماری زا در شتر یا تأیید انتقال آنها به انسان را توصیف می کنند. تعداد ۳۷ عامل بیماری زای شتر شناسایی شد که ۱۳ مورد مربوط به بیماری های ویروسی بود. در این مطالعه، ۴۲ کشور مورد بررسی قرار گرفتند که ۳۶ مقاله از عربستان سعودی، ۲۷ مقاله از ایران، ۱۵ مقاله از کنیا و ۱۴ مقاله از مصر بودند.

نشریات طی هشت سال گذشته افزایش چشم گیری داشته اند و در طول پیک در سال های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۶ زمانی که تحقیقات زیادی در مورد سندرم تنفسی خاورمیانه انجام شد، اولین تشخیص مرگ و میر انسانی ناشی از این بیماری، در تعدادی آزمایشگاه در سال ۲۰۱۸ گزارش شده است (۱۱).

بیماری های ویروسی (Viral disease) اکثر نشریات (۱۱۸ نشریه) مربوط به سندرم تنفسی خاورمیانه (کروناویروس جدید) بودند. مقایسه ژنتیکی نشان می دهد سندرم تنفسی خاورمیانه جدا شده از شتر و انسان بسیار شبیه به هم هستند و شترها همچنان نتایج مثبت سرولوژی را در آزمایشات اخیر نشان می دهند (۱۲).

در این بررسی، ۱۹ مقاله در مورد تب دره ریفت نشان داد انتقال ویروس تب دره ریفت (RVF) با نتایج مثبت سرولوژی در شترها رایج است. چهار مورد از این مقالات تأکید کردند که چهار پابان مانند شتر، گاو و گوسفند به عنوان تقویت کننده مهم ویروس عمل می کنند (۱۳-۱۶).

¹ Unique

چهار مورد از نه نشریه درباره‌ی آبله شتری^۱ در مورد انتقال به انسان بحث کردند، از جمله مقاله‌ای که اولین مورد تأیید شده آزمایشگاهی انسان درگیر شده با بیماری آبله شتری را گزارش کرده است (۱۷).

پنج مقاله در مورد هپاتیت E وجود داشت، که یکی از پنج مورد گونه‌های شناخته شده ویروس هپاتیت انسانی که در گوشت و شیر شتر از طریق تشخیص توالی یابی ژنوم کامل HEV IgM یا HEV RNA دخیل هستند، را شامل بود (۲۲-۱۸).

یکی از این گزارش‌ها، بیمار پیوند کبد در عربستان است که به طور منظم گوشت و شیر شتر مصرف کرده و به عفونت مزمن هپاتیت E دچار شده بود (۲۰). در حالی که هیچ نشریه‌ای شواهد بالینی انتقال هاری شتر و انسان را مستند نکرده است در یک مقاله شواهد احتمالی انتقال هاری شتر به انسان ارائه شده است (۲۳).

یک نشریه در سال ۲۰۱۸ اشاره کرد که HCoV-229E (کرونا ویروس غیر کشنده) مسئول بخشی از عفونت‌های دستگاه تنفسی فوقانی و تحتانی و قابل انتقال از شتر به انسان مشابه انتقال MERS است، بنابراین ممکن است شترهای تک‌کوهانه مخزن ویروس کرونا نیز باشند (۲۴ و ۲۵).

ویروس جدید بتا کرونا^۲ UAE-HKU23 یا کرونا ویروس شترهای تک کوهانه DcCOV^۳ در امارات متحده عربستان در ۵۲ درصد نمونه‌های سرم شتر مورد آزمایش، تشخیص داده شد.

از دیگر ویروس‌هایی که در شترها یافت شد می‌توان به ویروس تب خونریزی دهنده آخورما، Alkurma hemorrhagic fever (AHF) $n = 1$ ، ویروس تب خونریزی دهنده کریمه کنگو (CCHF) $n = 4$ ، روتاویروس $n = 2$ ، اکتیمای واگیر دار شتر $n = 2$ ، $n = 1$ torque teno virus و ویروس دره قاضی خان $n = 1$ اشاره کرد (۲۶-۳۵).

همچنین نمونه‌هایی را برای نایروویروس‌های مرتبط با آنتی ژن مورد آزمایش قرار گرفت، از جمله ویروس دوگبه^۴ (۳۶)، که در کنه‌های شترهای گاریسا و ایسیولو (Garissa and Isiolo) در بررسی بیماری‌های منتقله از کنه بین سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰ شناسایی شد (۳۷ و ۳۸).

نه درصد از ترکیب پول‌های تهیه شده از کنه به ویروس دوگبه مبتلا بودند که میزبان آنها شتر بود. ویروس دری (Dhori)، یک ارتومیکسویروس مشترک بین انسان و حیوان، در کنه‌های جمع‌آوری شده از شتر در Isiolo شناسایی شد و ویروس کوپه (Kupe)، که بیماری‌زایی آن در انسان ناشناخته است، در همان مطالعه شناسایی شد (۳۸-۴۰). در یک مقاله که به بررسی شیوع سرمی ویروس‌های آنفولانزای C و D (ICV IDV) در دام‌ها پرداخته است، تقریباً در خون همه شترهای کنیا نمونه برداری شده، آنتی بادی‌هایی نسبت به یک یا چند ویروس با واکنش متقابل بین IDV و ICV مشاهده شده است (۴۱).

در مطالعه دیگری، هاری، آبله شتر، سندروم تنفسی خاورمیانه MERS-CoV و تب خونریزی دهنده کریمه کنگو CCHF به عنوان عفونت‌های ویروسی مشترک بین شترها در ایران گزارش شده است (۵۴، ۷۷، ۹۰).

هاری یک بیماری شایع مشترک بین انسان و دام است (۴۲) که توسط گروهی از ویروس‌های عصبی از جنس *Lyssavirus* از خانواده Rhabdoviridae ایجاد می‌شود، که گاهی اوقات به عنوان ویروس ژنوتیپ ۱ شناخته می‌شود تا آن را از سایر ویروس‌های نزدیک مرتبط با بیماری‌های مشابه متمایز کند (۴۳ و ۴۴).

¹ Camelpox

² Novel betacoronavirus

³ Dromedary camel coronavirus

⁴ Nairoviruses

⁵ Dugbe virus

مجله بیماری‌های قابل انتقال بین انسان و حیوان

جدول ۱. اصطلاحات و مترادف‌هایی برای جستجوهای مربوط به عوامل بیماری‌زای شتر

واژه ها و مترادف های سرچ شده	عقودت های مشترک بین انسان و حیوانات و عوامل مرتبط
"camelpox", "pox", "poxvir *", "orthopox *"	آبله شتری
"Crimean-Congo haemorrhagic fever *"	ویروس تب خونریزی دهنده کریمه کنگو
"emerging" AND "infection *" OR "virus *" OR "bacteria *"	پاتوژن های در حال ظهور
"Middle East respiratory", "Middle Eastern respiratory", "MERS", "MERS-CoV", "coronavir *"	ویروس سندروم تنفسی خاورمیانه
"q fever *", "coxiell *"	تب کیو (کوکسیلا بورنتی)
"Rift Valley fever", "RVF"	ویروس تب دره ریفت

جدول ۲. پاتوژن های ویروسی زئونوز در شترهای تک کوهانه

تستهای تشخیصی	میزبان/ناقل	نوع گونه	بیماری	عامل
Histopathological examination, antibody Fluorescent technique	سگ/پستانداران/خفاش	<i>Rhabdoviridae</i>	هاری	ویروس
microscopy, Electron PCR (Bioneer Kit)	شتر	<i>Poxviridae</i>	آبله شتری	ویروس
Serology test RT-PCR	شتر/انسان	<i>MERSCoronavirus</i>	سندروم تنفسی خاورمیانه	ویروس
In-house inhibition ELISA	شتر	<i>Rift Valley fever virus Family; Bunyaviridae</i>	تب دره ریفت	ویروس
Clinical examination and electron microscopy	شتر	<i>Orfvirus Family; poxviridae</i>	اکتیمای واگیر دار	ویروس
-	کنه	<i>Dugbe virus</i>	بیماری حاصله از دوگبه ویروس	ویروس
ELISA	شتر/کنه	<i>Nairoviridae</i>	تب خونریزی دهنده کریمه کنگو	ویروس
-	کنه	Dhori virus	بیماری حاصله از دری ویروس	ویروس
Hemagglutination inhibition (HI), post-ICV hemadsorption HI, post-IDV hemadsorption	شتر	Influenza D virus Influenza C virus	آنفلوآنزا (ICV, IDV)	ویروس

ویروس هاری تقریباً از همه پستانداران جدا شده است. گیاهخواران و انسان‌ها میزبان نهایی هستند و نمی‌توانند به طور معمول به عنوان ناقل نقشی ایفا کنند. گوشتخواران و خفاش‌ها منابع ویروس محسوب می‌شوند (۴۵).

اهمیت بیماری هاری شامل موارد زیر است:

- ۱) میزان کشندگی بالا (۱۰۰ درصد) بطوریکه پس از ظهور علائم بالینی چه در انسان و چه در حیوان درمان پذیر نبوده و بیمار محکوم به مرگ خواهد بود (۴۶).
  - ۲) افزایش روند موارد حیوان گزیدگی انسانی.
  - ۳) تلفات و خسارات اقتصادی که بیماری در دامها ایجاد می کند.
- اقدامات پیشگیری در مواقع لزوم:

- شستشو و ضد عفونی کردن زخم با استفاده از آب و صابون
- واکسیناسیون بر علیه ویروس هاری

سالانه بیش از ۵۵۰۰۰ نفر در آسیا و آفریقا بر اثر هاری جان خود را از دست می دهند (۴۷). هاری در شترهای مراکش، موریتانی، سودان، یمن، عربستان سعودی، امارات متحده عربی، نیجر، اردن، هند، اسرائیل و ایران گزارش شده است (۵۰-۴۸). هاری در شتر تک کوهانه در دو شکل "خشم شدید" و "خشم خاموش" رخ می دهد، خشم خاموش به ندرت در شترها دیده می شود. حیوانات آلوده شده به ویروس از طریق بزاق به دنبال گزش یا خراش، ویروس را به دیگر حیوانات و انسانها منتقل می کنند (۵۱).

ایران برای هاری بسیار بومی است، جایی که می تواند به راحتی در حیات وحش و چهارپایان گردش کند (۵۲ و ۵۳). این بیماری در همه استانها به ویژه در مناطق شمال، شمال غرب و شمال شرق کشور شیوع دارد که گهگاه در شترهای ایران گزارش شده است (۵۴). بیشتر شترهای مبتلا به هاری از سیستان و بلوچستان و منطقه جنوب شرقی ایران گزارش شده است (۵۴-۵۶). سه شتر دارای هاری نیز از استان گلستان طی سالهای ۱۹۹۶-۲۰۰۶ گزارش شده است (۵۷ و ۵۸). در سال ۲۰۰۸، شیوع بیماری هاری شتر برای اولین بار در منطقه طرق رود استان سمنان، مرکز ایران در اثر حمله گرگها به شترها، گزارش شده اند. موارد دیگر شترهای دارای هاری از شهرستان خدا آفرین در استان آذربایجان شرقی، شمال غرب ایران، در سال ۲۰۱۲ گزارش شده است (۵۹). مطالعات بیشتری در مورد شترهای ایران برای داشتن مروری بهتر بر وضعیت هاری در حیوانات نیاز است. همانطور که این ویروس نوروتروپیک^۱ و بسیار شکننده است، در آخرین خط مطالعات ممکن است حذف شود، به جز مواردی که بیماری را در شتر و سایر حیوانات گزارش می دهند. تحقیقات بیشتر ممکن است شامل واکسیناسیون سریع حیوانات در معرض و مشکوک برای جلوگیری از در معرض قرار گرفتن حیوانات وحشی از هاری باشد.

بیماری آبله شتری یکی از بیماریهای مهم پوستی ویروسی شدیداً واگیر داری است که دارای مراحل متعددی است که حیوانات مختلف وانسان را مبتلا می کند و با تشکیل دانه های ریزی بر روی پوست، غشای مخاطی، پستانها و نوک پستانها مشخص می شود که تبدیل به تاول شده و پس از مدتی پاره شده، خشک می شود و از خود پوسته ها و دلمه هایی برجای می گذارد. بیماری آبله یا بشکل منتشر دیده می شود و همچون آبله گوسفند، بز و طیور و خرگوش و موش می باشد و یا این که به صورت موضعی و محدود نظیر آبله گاو و اسب تظاهر می یابد.

بیماری آبله شتر متداول ترین بیماری ویروسی شتر است. بنابر این در بسیاری از جاها گزارش شده است (۶۰). عامل این بیماری ویروس آبله شتر (CMLV) متعلق به خانواده Poxviridae است. این بیماری می تواند برای انسان نیز بیماری زا باشد (۶۱).

¹ Neurotropic

مجله بیماری‌های قابل انتقال بین انسان و حیوان

بیماری آبله شتری بیشتر در آسیا (ایران، عراق، عربستان سعودی، امارات متحده عربی، یمن، سوریه، هند، افغانستان و پاکستان)، آفریقا (الجزایر، مصر، کنیا، موریتانی، نیجر، سومالی، مراکش، اتیوپی، عمان، سودان و مناطق جنوبی اتحاد جماهیر شوروی سابق) گزارش شده است (۶۲). تظاهرات بالینی آبله شتر از بیماری خفیف سیستمیک موضعی تا شدید متفاوت است. مشخصه این بیماری افزایش اولیه دما، به دنبال آن بزرگ شدن غدد لنفاوی، ضایعات پوستی (ماکول‌های اریتماتوز، پاپول‌ها، وزیکول‌ها و پوسچول‌ها ایجاد می‌شود) (۶۳-۶۵). شترهای مبتلا شده، ویروس را در ترشحاتی مانند بزاق، شیر، ترشحات چشمی، ترشحات بینی و گال خشک جاری می‌کنند که از طریق استنشاق، سایش پوست و نیش کنه منتقل می‌شود (۶۶).

این اولین گزارش رسمی بیماری آبله شتر از یک شتر در منطقه بزمان استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۹۵۷ بود. آبله شتر در سال ۱۹۷۹ در بمپور و زابل در استان سیستان و بلوچستان، جنوب شرقی ایران، گزارش شده است. شیوع بیماری آبله شتر در شترهای اصفهان، کرمان، فارس، خوزستان، سمنان، زابل و بمپور در سال ۱۹۸۴ گزارش شده است (۵۹). در سال ۱۹۹۳، ۶۲/۵ درصد از موارد بیماری آبله شتر در بین شترهای مستعد در شهرستان زرنند، استان کرمان، جنوب ایران گزارش شده است (۶۷). در سال‌های ۱۹۹۶ و ۲۰۰۰، ۶ درصد و ۰/۱۸ درصد شترها به ترتیب در استان سیستان و بلوچستان و استان تهران (پیشوا) مبتلا به آبله شتر بودند (۵۹).

در یک شیوع با بیماری آبله شتر در سال ۲۰۱۴، پوسته‌های ضایعات پوستی از شترهای آلوده استان قم (شهرستان خاش) در مرکز ایران و استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی ایران و جنوب استان خراسان در شرق ایران جمع‌آوری شد. نمونه‌ها تقریباً ۱۰۰ درصد با سویه‌های آبله شتر CMS و M-96 یکسان بودند. این نمونه‌ها همچنین ۹۹ درصد و ۹۵ درصد شباهت به ترتیب به سویه CP-1 و FIN/T2000 داشتند (۶۸).

برنامه واکسیناسیون برای پیشگیری و کنترل آبله شتری تقریباً در هر کشوری که شتر پرورش می‌دهد و برخی کشورهای دیگر (به عنوان مثال، عربستان سعودی، امارات متحده عربی و مراکش) که دارای مسابقات شترسواری هستند انجام می‌شود و آبله را کنترل می‌کند (۶۹). علاوه بر این، واکسن آبله شتر که زنده تخفیف حدت یافته شده است در حال حاضر در بسیاری از کشورها مانند افغانستان، بحرین، عراق، اردن، کویت، لبنان، عمان، پاکستان، سوریه، امارات، یمن، مصر، مراکش و روسیه استفاده می‌شود (۷۰). انواع واکسن‌های غیر فعال شتر در عربستان سعودی (۷۰) و امارات متحده عربی مورد استفاده قرار گرفته است (۶۴). هنوز واکسن غیر فعال یا زنده علیه آبله شتر در ایران تولید نشده است. به دلیل اهمیت بیماری آبله شتر و عدم مطالعه جامع در مورد این بیماری در ایران، برنامه‌های نظارتی و بازرسی بیشتری برای جلوگیری از شیوع این بیماری و ضررهای اقتصادی آن لازم است.

MERS-CoV یک کروناویروس جدید است که باعث بیماری تنفس حاد و شدید می‌شود که اولین بار در سال ۲۰۱۲ در عربستان گزارش شده است (۷۲). این بیماری عمدتاً در کشورهای خاورمیانه شامل عربستان سعودی، قطر، امارات، اردن، کویت، لبنان، عمان، ایران و یمن توصیف شده است همچنین بیماران وارداتی در الجزایر، اتریش، چین، مصر، فرانسه، آلمان، یونان، ایتالیا، مالزی، هلند، فیلیپین، کره جنوبی، تایلند، تونس، ترکیه، انگلستان و ایالات متحده آمریکا گزارش شده است (۷۳). MERS-CoV در بسیاری از شترهای تک کوهانه یافت شده است (۷۴) و در شترهای سراسر شبه جزیره عربستان و بخش‌هایی از آفریقا انزوتیک است که باعث ایجاد بیماری خفیف دستگاه تنفسی فوقانی در میزبان شتر می‌شود.

در این میان، نقش شترهای جوان بسیار مهمتر است چراکه عفونت معمولاً در ابتدای زندگی شترها رخ می‌دهد. ترشحات بینی و چشم شترهای جوان دارای میزان ویروس بالایی است و قابلیت بیماری‌زایی انسان را دارند. از آنجا که شترهای جوان در

زمستان به دنیا می‌آیند و در ابتدای بهار جمعیت این شترهای آلوده شده می‌تواند بیماری را به انسان منتقل کند. در سال‌های اخیر، طی یک پدیده تدریجی، تعداد مراکز پرورش شتر در مجاورت شهرهای بزرگ عربستان افزایش یافته است. دیده می‌شود که برخی از زائران در دوران حج عمره خود، به قصد تبرک یا تفریح از شیر شتر عربستانی می‌نوشند و به این ترتیب، خود را در معرض ابتلا به این بیماری قرار می‌دهند. یکی از زائران کشور مالزی بعد از سفر عمره و ابتلا به بیماری تنفسی شدید تب دار ناشی از مرس جان خود را از دست داد. او در شرح سفر خود گفته بود که در عربستان، شیر تازه شتر نوشیده است. ویروس مرس میتواند در شیر شتر تا ۷۲ ساعت زنده بماند. از طرفی، موارد ابتلای اخیر در عربستان و امارات نشان می‌دهد بیماران، ویروس را از یک بیمار دیگر گرفته‌اند و این موضوع حکایت از انتقال انسان به انسان بیماری دارد. اما چگونه این بیماری از فردی به فرد دیگر منتقل میشود؟ از آنجا که این ویروس در ادرار، مدفوع، خون و ترشحات تنفسی و خلط بیماران مبتلا به مرس وجود دارد، میتوان دریافت که رعایت دقیق بهداشت و فاصله گرفتن از بیماران می‌تواند در پیشگیری از بیماری بسیار موثر باشد. اغلب کسانی که مبتلا شده‌اند، در تماس نزدیک با بیماران مبتلا به مرس بوده‌اند. به نظر میرسد شترهای تک کوهانه مدت کوتاهی درگیر می‌شوند و به نظر می‌رسد که ویروس پس از عفونت حاد پاک می‌شود. شترها همچنین ممکن است با انتقال ویروس به عنوان میزبان میانی عمل کنند (۷۵ و ۷۶).

در اکتبر ۲۰۱۴، سه مورد از MERS-CoV مرتبط با کروناویروس در بین ۱۸ شتر مستعد در شهرستان زابل استان سیستان و بلوچستان، جنوب شرقی ایران گزارش شد که منبع عفونت ناشی از واردات غیرقانونی حیوانات از پاکستان بوده است (۷۷). در دسامبر ۲۰۱۴، هشت شتر وارد شده غیرقانونی از پاکستان به ایران به MERS-CoV مبتلا شده بودند. حیواناتی که در بین ۱۸۶ شتر بودند در دو ایستگاه مرزی، یعنی زابل و میرجاوه در استان سیستان و بلوچستان آزمایش شدند (۷۸).

شش مورد عفونت MERS-CoV، پنج مورد در طی سال ۲۰۱۴ و یک مورد در سال ۲۰۱۵ در استان کرمان در جنوب ایران گزارش شده است. نتایج نشان داد این بیماری در کسانی که از حج برگشته بودند، وجود داشت (۷۹ و ۸۰).

در سال ۲۰۱۴، یک مطالعه مولکولی RNA پان کروناویروس^۱ را در ۷/۱۴ درصد نمونه‌های سوآپ بینی از شترهای ظاهراً سالم را نشان داد. نمونه‌های مثبت (۴/۰۸ درصد) متعلق به استان آذربایجان غربی، در شمال غربی ایران و بقیه از استان کرمان، جنوب شرقی ایران جمع‌آوری شده بود (۸۱). با پیگیری نظارت و مراقبت در سراسر کشور، گزارش موارد بیشتر حیوانات و انسانهای مبتلا به MERS-CoV در ایران وجود نداشته است. شترهایی که از کشورهای همسایه وارد می‌شوند باید کاملاً به طور مداوم نظارت شوند.

تب خونریزی دهنده کریمه کنگو^۲ یک بیماری ویروسی مشترک بین انسان و دام است که توسط کهنه منتقل می‌شود که متعلق به مهمترین آربوویروس^۳های پزشکی از جنس ارتونیرو ویروس^۴ و خانواده نیرو ویریده^۵ است (۸۲). تب خونریزی دهنده کریمه کنگو اولین بار در سال ۱۹۴۴ با ابتلای ۲۰۰ نفر در شبه جزیره کریمه در اوکراین (اتحاد جماهیر شوروی سابق) مشاهده شده است (۸۲). امروزه در اکثر کشورهای همسایه ایران مثل عراق، پاکستان، افغانستان، ترکیه، کشورهای عربی و ... بیماری شایع می‌باشد.

¹ Pancoronavirus RNA

² CCHF

³ Arboviruses

⁴ *Orthonairovirus*

⁵ *Nairoviridae*

مجله بیماری‌های قابل انتقال بین انسان و حیوان

شایع ترین منابع ویروسی دام‌های اهلی شامل گوسفند، بز، گاو و شتر است که دارای عفونت‌های بدون علامت هستند (۸۴). انتقال ویروس به انسان از طریق گزش کنه آلوده، تماس مستقیم با گوشت تازه یا خون حیوانات مبتلا است (۸۳ و ۸۴). تب خونریزی دهنده کریمه کنگو یکی از رایج ترین بیماری‌های ویروسی است که با کنه منتقل می شود (۸۵). توزیع جغرافیایی این بیماری با کنه‌های هیالوما همپوشانی دارد (۸۶). تب خونریزی دهنده کریمه کنگو در برخی از مناطق آفریقا، خاورمیانه و جنوب شرقی اروپا اندمیک است (۸۲). آزمایشات سرولوژی مثبت از این بیماری در عمان (۸۷)، ایران و نیجر گزارش شده است (۸۸). این بیماری از اکثر نقاط ایران گزارش شده است. اکثر گزارشات مربوط به استان سیستان و بلوچستان، در جنوب شرقی کشور، به دلیل مرز طولانی با دو کشور افغانستان و پاکستان است (۸۹ و ۹۰). آنتی بادی‌های تب خونریزی دهنده کریمه کنگو در (۳۸ درصد) گوسفندان ایرانی، در (۳۶ درصد) بزها و در (۱۸ درصد) گاوها یافت می شود (۹۱).

در سال ۲۰۱۴، مطالعات سرو اپیدمیولوژیک ویروس تب خونریزی دهنده کریمه کنگو در شترهای استان خراسان (شمالی، جنوبی و رضوی) در شمال شرقی ایران، نشان داد که از ۱۷۰ شتر جمع آوری شده از مناطق مختلف خراسان، در مجموع ۵/۲۹ درصد از شترها دارای IgG مثبت بودند (۳۴). به صورت کلی و خلاصه، راه‌های انتقال به انسان، گروه‌های در معرض خطر، دوره کمون بیماری، علائم بیماری در انسان و پیشگیری تب خونریزی دهنده کریمه کنگو به صورت زیر است (۹۲). راه های انتقال به انسان از طریق گزش کنه آلوده، از طریق له کردن کنه، تماس مستقیم با لاشه گوشت، خون، ترشحات و بافت‌های آلوده، تماس با ترشحات، خون و تنفس افراد مبتلا و تنفس در تماس با دام‌های آلوده امکان پذیر است. گروه های در معرض خطر همه افراد جامعه احتمال ابتلا به بیماری را دارند، اما گروه‌های پر خطر شامل دامداران، دامپزشکان و کارکنان دامپزشکی، قصابان و کارکنان کشتارگاه، پزشکان، پرستاران، بهیاران و کارکنان بیمارستان، رستوران‌ها و کبابی‌ها هستند. دوره کمون بیماری در انسان ۳ تا ۹ روز است.

علائم بیماری در انسان تب ناگهانی، بدن درد، کوفتگی، ضعف، سردرد، درد شدید عضلات، بی اشتها، درد پشت حدقه چشم، ترس از نور، تهوع، استفراغ، گلودرد، دل درد و همچنین تغییرات خلقی مثل بی‌قراری و افسردگی است. در این بیماری علائم خونریزی از روز ۳ تا ۶ شروع می‌شود. پیشگیری شامل خودداری از له کردن کنه با دست یا روی بدن دام، خودداری از تماس بدن با ترشحات و خون دام، خودداری از کشتار دام در محل‌های غیر مجاز، تهیه گوشت مورد نیاز از محل‌های مطمئن و تحت نظارت دامپزشکی، نگهداری گوشت تازه به مدت ۲۴ ساعت در یخچال، روش‌های حفاظت شخصی در تماس با ترشحات و خون حیوان (پوشیدن دستکش، لباس بلند، چکمه، ماسک و عینک)، اجتناب از خوردن جگر خام و نیم پخته، نگهداری جگر، قلب و کلیه به مدت ۴۸ ساعت در یخچال و سپس استفاده از آن است.

از آنجا که تب خونریزی دهنده کریمه کنگو یک بیماری عفونی جدی حیوانات وارداتی است، باید با دقت بیشتری در نقاط مرزی کشور غربال شوند و یا باید در شهرهای مرزی کشتار شود تا واردات گوشت فرآوری شده امکان پذیر باشد.

بحث

همانطور که مطالعات نشان دادند تعداد مرگ و میر ناشی از ویروس‌ها در این بررسی بیشترین رتبه را دارند. انسان‌ها، که مرتبط به تغییرات آب و هوایی، افزایش جمعیت، کاهش تنوع زیستی و تغییر کاربری زمین هستند، محرک اصلی تکامل و گسترش بیماری‌های مشترک بین انسان و حیوان محسوب می‌شوند (۹۳).

ظهور سندروم تنفسی خاورمیانه، با شیوع بین سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۶، نتیجه این واقعیت‌ها بود و قابل تعجب نیست که سندروم تنفسی خاورمیانه همچنان مقادیر بالایی از تبلیغات و بودجه را به دلیل نرخ بالای مرگ و میر انسانی حدود ۳۵ درصد، به خود اختصاص می‌دهد (۹۵). در حال حاضر هیچ واکنشی در برابر سندروم تنفسی خاورمیانه استفاده نمی‌شود، اما اطلاع از انتقال آن برای اجرای بهتر شیوه‌های ایمنی و بهداشت غذا در زنجیره ارزش شتر بسیار مهم است (۹۴).

تب دره ریفت (RVF) به عنوان دومین بیماری شایع مشترک بین انسان و حیوان است که از طریق شتر انتقال می‌یابد، کمتر مورد بررسی قرار گرفته و منبع مهمی از مرگ و میر نیست و تنها در ۳ درصد بیماران علائم کشنده مشاهده می‌شود. با این حال، یکی از علل مهم بیماری به ویژه در جمعیت‌های پرخطر مانند دامپزشکان، قصاب‌ها، دانشمندان، کارگران بهداشت حیوانات، کشاورزان و دامداران است (۹۵).

همین امر در مورد آبله شتر نیز صادق است که مشکلات بهداشتی جزئی برای پرورش دهندگان شتر دارد اما خسارات اقتصادی قابل توجه ناشی از مرگ شترهای جوان، کاهش تولید شیر و عوارض پایدار ایجاد می‌کند (۶۰).

سندروم تنفسی خاورمیانه، تب دره ریفت، آبله شتر، هاری، MERS-CoV و تب خونریزی دهنده کریمه کنگو برخی از شایع‌ترین ویروس‌های مشترک بین انسان و حیوانات قابل انتقال توسط شتر در این مرور بودند، اما برای پیشگیری آگاهی از ویروس‌های مرتبط بسیار مهم هستند.

تب خونریزی دهنده کریمه کنگو به عنوان یک بیماری با پتانسیل اپیدمیک به دلیل نرخ مرگ و میر بالا، و عدم وجود واکنش شیوع زیادی در آسیا و اروپا دارد (۹۶).

تب خونریزی دهنده آخورما (AHF) نیز به دلیل خونریزی دهنده بودن علائم، ظهور اخیر و فقدان جزئیات علائم و انتقال، یک بیماری جالب به نظر می‌رسد. نرخ مرگ و میر این ویروس‌ها همراه با سایر تب‌های خونریزی دهنده به دلیل مشکلات تشخیص بیماری، زیاد است (۹۷). تب خونریزی دهنده آخورما، تب خونریزی دهنده کریمه کنگو و دره قاضی خان از طریق پشه و کنه منتقل می‌شوند که شترها به عنوان مخزن و تقویت کننده آنها عمل می‌کنند (۹۸). بنابراین، کنترل ناقل بیماری و نظارت بر مدیریت محیط زندگی شتر علاوه بر اقدامات بهداشتی فوق‌الذکر برای کنترل شیوع این بیماری‌ها می‌تواند بسیار مفید باشد. بیماری‌های منتقله از غذا از اهمیت بالایی برخوردارند که با استقرار سریع شتر در زنجیره شیر و همچنین وسعت پاتوژن‌های منتقله از طریق غذا در بررسی ما بیان شده است (۹۹ و ۱۰۰). مکان‌هایی با عدم رعایت وجود پروتکل‌های مناسب از جمله مکان‌های پرخطر بیماری‌ها به شمار می‌آیند که نظارت سازمان‌های دولتی در مورد آموزش ایمنی غذا و رعایت شیوه‌های بهداشتی را می‌طلبد (۱۰۰).

مطالعات فراوانی میزان شیوع بالا سرمی پاتوژن‌های زئونوز در جمعیت‌های شتر را نشان می‌دهد که می‌تواند ارتباطی بین انتقال این عوامل بین انسان و حیوان باشد. با این حال، تعداد کمی از آزمون‌های استاندارد معتبر برای شترها وجود دارد که تشخیص و تأیید بیماری را دشوار می‌کند (۱۰۱).

مثبت بودن سرم نشانگر آنتی بادی است و نه آنتی ژن، بنابراین وضعیت عفونت فرد یا توانایی شتر برای انتقال عامل بیماری‌زا را مشخص نمی‌کند. مقالات مورد استفاده برای تأیید هر گونه در هر کشور یا جمعیت، ممکن است دقیق نباشد اما شیوع بالا همراه با موارد انتقال شناخته شده، راهنمای خطرات احتمالی هستند. علاوه بر این، ما نتایج را خودمان آنالیز نکرده‌ایم به ارزیابی روش‌های آماری و ارتباط بین عوامل بیماری‌زا و خطرات انسانی دسترسی نداشتیم. یکی دیگر از محدودیت‌های این مرور برای ما عدم وجود برخی مقالات محوری بود که این ممکن است به دلیل استفاده از گوگل اسکالر به عنوان یکی از دو موتور جستجوی

مجله بیماری‌های قابل انتقال بین انسان و حیوان

اصلی باشد. یک انتقاد رایج از گوگل اسکالر توانایی محدود برای مرتب سازی نتایج است که در نتیجه شواهدی وجود دارد که در بسیاری از موارد مهمترین بررسی متون را از دست می‌دهد (۱۰۲).

اگرچه ما از پاب مد هم استفاده کردیم ولی هنوز هم ممکن است انتشارات واجد شرایط به دلیل مرتب سازی و یا استفاده از فقط ۱۰۰ مورد اول، نتایجی را از دست داده باشیم. استفاده از موارد اضافی موتورهای جستجو یا عبارات جستجو ممکن است دامنه را بهبود ببخشد، که در آینده به آن توجه خواهیم کرد.

شترهای تک کوهانه مثل گاو و خوک جزء اصلی رژیم غذایی و زندگی انسان‌ها هستند، اما در مقایسه تحقیقات کمی از بیماری‌های مشترک بین انسان و دام را شامل می‌شود. هنگامی که نقشه تراکم جمعیت شتر در سایت جغرافیایی مقالات منتشر را بررسی کردیم، می‌بینیم که سطح تقاطع بالا در آفریقا، آسیا و خاورمیانه وجود دارد.

با این حال، این نقشه‌ها نیز نشان می‌دهد که در بسیاری از موارد بیماری‌های زئونوز منتقل شده توسط شتر محدود به تعداد شترها نیستند و عفونت‌های انسانی حتی در کشورهایی با جمعیت شتر بسیار کم و حتی بدون شتر هم رخ می‌دهد. بنابراین، دامپزشکان، کشاورزان و سایرین که در تماس نزدیک با محصولات شتر کار می‌کنند باید از این پاتوژن‌ها آگاه باشند. عوامل بیماری‌زا، نه فقط در مناطقی که شتر پرورش می‌یابد، بلکه همچنین جایی که محصولات شتر ساخته و حمل شوند نیز، ممکن است وجود داشته باشد. آشنایی با بیماری‌های منتقله از شتر برای محققان و کارمندان سلامت در سطح جهانی مهم است.

نتیجه گیری کلی و پیشنهادها

شتر در خارج از مناطق گرم و خشک به عنوان مثال در کشورهای جنوب صحرای آفریقا یا خاورمیانه رایج نیست، اما اطلاعات حامل بودن بیماری برای محققان، پرسنل باغ وحش و مسافران مهم است شیوع سندرم تنفس خاورمیانه و ابولا^۱ در سال‌های اخیر نشان داده اند که چگونه به سرعت عوامل بیماری‌زا می‌تواند در جمعیت‌های انسانی منتشر شود. گسترش جمعیت و فقدان سیستم‌های مراقبت بهداشتی گسترده، مناطق بومی شتر را به یک مکان بالقوه برای بیماری مشترک انسان و دام تبدیل کرده است. بسیاری از پاتوژن‌های زئونوز یک خطر فعلی یا احتمالی برای سلامت انسان هستند و باید توسط متخصصان پزشکی مورد توجه قرار گیرند، زیرا استفاده از شتر به عنوان یک منبع پروتئین در حال رشد است. همان قدر که داده‌های اپیدمیولوژیک را در مورد راه‌های انتقال و منابع عفونی جمع آوری کنیم، آمادگی بیشتری برای مدیریت و کاهش بیماری‌ها پیدا می‌کنیم. شیر و گوشت شتر به عنوان یک منبع عفونت هستند و باید با پروتکل‌های کشتار مناسب، پاستوریزه کردن، و اقدامات بهداشتی، مدیریت شوند. شترهای تک کوهانه نیز به عنوان یک منبع و تقویت کننده قابل توجهی برای بیماری‌های منتقله از طریق ناقل عمل می‌کنند، بنابراین، واکسیناسیون شتر، کنترل پشه و کنه، به کار بردن حشره کش و غربالگری مداوم به کنترل میزان عفونت در شتر و انسان کمک خواهد کرد.

و اما در این قسمت لازم دانستیم نکات مهم جهت کاهش احتمال ابتلا به بیماری‌های مشترک بین انسان و حیوان را نام ببریم که شامل:

- پرهیز از کشیدن صورت روی بدن حیوان
- شستشوی دست‌ها بلافاصله پس از نوازش حیوان
- اجتناب از دست زدن به حیوانات ولگرد و غیرخانگی

¹ Ebola

- اجتناب از لمس حیوان هنگام صرف غذا
- استفاده از لباس و دستکش مناسب در صورت ذبح دام (تب کریمه کنگو)
- در صورت نیش پشه یا دیگر حشرات، شستشوی محل با آب و صابون

در این مقاله مروری، تعدادی از بیماری‌های ویروسی مشترک بین انسان و شتر تک کوهانه را بررسی کردیم. بررسی عوامل بیماری‌زای باکتریایی و انگلی مشترک انسان و شتر تک کوهانه، از دیگر اهدافمان در تحقیقات آینده است.

تقدیر و تشکر

جا دارد نویسندگان، از مقاله‌های A Review of Zoonotic Pathogens of Dromedary Camels و Zoonotic implications of Crimean-Congo MERS Coronavirus in Dromedary Camel Herd, Saudi Arabia و of camel diseases in Iran Hemorrhagic Fever in the One-Humped Camel (*Camelus dromedarius*) in East and Northeast of Iran و تمامی همکاران که در تنظیم و کمک به جمع‌آوری مطالب عمده مقاله حاضر نقش بسزایی داشته‌اند، سپاسگزاری نمایند.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تضاد منافی بین نویسندگان وجود ندارد و این مقاله با اطلاع و هماهنگی آنها ارسال شده است.

فهرست منابع

- [1]. Roser M. Future population growth. Our world in data. Accessed 2018 May 3.
- [2]. FAOSTAT. Food and agriculture organization corporate statistical database. Accessed 12 Apr 2018.
- [3]. Watson EE, Kochore HH, Dabasso BH. Camels and climate resilience: adaptation in Northern Kenya. *Human Ecology* 2016; 44:701–713.
- [4]. Gossner C, Danielson N, Gervelmeyer A, Berthe F, Faye B, Kaasik Aaslav K, Adlhoch C, Zeller H, Penttinen P, Coulombier D. Human-dromedary camel interactions and the risk of acquiring zoonotic Middle East respiratory syndrome coronavirus infection. *Zoonoses Public Health* 2016; 63:1–9.
- [5]. Megersa B, Biffa D, Abunna F, Regassa A, Godfroid J, Skjerve E. Seroprevalence of brucellosis and its contribution to abortion in cattle, camel, and goat kept under pastoral management in Borana, Ethiopia. *Tropical Animal Health and Production* 2011; 43:651–656.
- [6]. Ahmed MO, Elmeshri SE, Abuzweda AR, Blauo M, Abouzeed YM, Ibrahim A, Salem H, Alzwam F, Abid S, Elfahem A, Elrais A. Seroprevalence of brucellosis in animals and human populations in the western mountain's region in Libya. *Eurosurveillance* 2010; 15:30.
- [7]. Ferguson NM, Van Kerkhove MD. Identification of MERSCov in dromedary camels. *The Lancet Infectious Diseases* 2014; 14:93–94.
- [8]. Babelhadj B, Di Bari MA, Pirisinu L, Chiappini B, Gaouar SBS, Riccardi G, Marcon S, Agrimi U, Nonno R, Vaccari G. Prion disease in dromedary camels, Algeria. *Emerging Infectious Diseases* 2018; 24:1029–1036.
- [9]. IUCN *Camelus ferus*: the IUCN red list of threatened species 2008; e.T63543a12689285.
- [10]. QGIS Development Team. QGIS Geographic Information System. Open-Source Geospatial Foundation Project 2019.
- [11]. Kupferschmidt K. The camel connection. *Science* 2014; 343:1422–1425.
- [12]. Chu DKW, Hui KPY, Perera RAPM, Miguel E, Niemeyer D, Zhao J, Channappanavar R, Dudas G, Oladipo JO, Traore A, Fassi-Fihri O, Ali A, Demissie GF, Muth D, Chan MCW, Nicholls JM, Meyerholz DK, Kuranga SA, Mamo G, Zhou Z, So RTY, Hemida MG, Webby RJ, Roger F, Rambaut A, Poon LLM, Perlman S, Drosten C, Chevalier V, Peiris M. MERS coronaviruses from camels in Africa exhibit region-dependent genetic diversity. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 2018; 115:3144–3149.

- [13]. Bird BH, Githinji JWK, Macharia JM, Kasiiti JL, Muriithi RM, Gacheru SG, Musaa JO, Towner JS, Reeder SA, Oliver JB, Stevens TL, Erickson BR, Morgan LT, Khristova ML, Hartman AL, Comer JA, Rollin PE, Ksiazek TG, Nichol ST. Multiple virus lineages sharing recent common ancestry were associated with a large Rift Valley fever outbreak among Livestock in Kenya during 2006–2007. *Journal of Virology* 2008; 82:11152–11166.
- [14]. Britch SC, Binopal YS, Ruder MG, Kariithi HM, Linthicum KJ, Anyamba A, Small JL, Tucker CJ, Ateya LO, Oriko AA, Gacher u.S, Wilson WC Rift Valley fever risk map model and seroprevalence in selected wild ungulates and camels from Kenya. *PLOS ONE* 2013;8: e66626.
- [15]. El Mamy ABO, Baba MO, Barry Y, Isselmou K, Dia ML, Hampate.B, Diallo MY, El Kory MOB, Diop M, Lo MM, Thiongane Y, Bengoumi M, Puech L, Plee L, Claes F, de La Rocque S, Doumbia B Unexpected rift valley fever outbreak, Northern Mauritania. *Emerging Infectious Diseases* 2011; 17:1894–1896.
- [16]. El Mamy AB, Lo MM, Thiongane Y, Diop M, Isselmou K, Doumbia B, Baba MO, El Arbi AS, Lancelot R, Kane Y, Albina E, Centre-Sossah C Comprehensive phylogenetic reconstructions of Rift Valley fever virus: the 2010 Northern Mauritania Outbreak in the camelus dromedarius species. *Vector-Borne and Zoonotic Diseases* 2014; 14:856–861.
- [17]. Bera BC, Shanmugasundaram K, Barua S, et al. Zoonotic cases of camelpox infection in India. *Veterinary Microbiology*. Aug 26 2011;152(1-2):29-38. doi: 10.1016/j.vetmic.2011.04.010
- [18]. Pavio N, Meng X-J, Doceul V. Zoonotic origin of hepatitis E. *Current Opinion in Virology* 2015;10:34–41.
- [19]. Khuroo MS, Khuroo MS Hepatitis E: an emerging global disease—from discovery towards control and cure. *Journal of Viral Hepatitis* 2016; 23:68–79.
- [20]. Lee G-H, Tan B-H, Chi-Yuan Teo E, Lim S-G, Dan Y-Y, Wee A, Kim Aw PP, Zhu Y, Hibberd ML, Tan C-K, Purdy MA, Teo C-G Chronic infection with camelid hepatitis e virus in a liver transplant recipient who regularly consumes camel meat and milk. *Gastroenterology* 2016; 150:355–357.e3.
- [21]. Rasche A, Saqib M, Liljander AM, Bornstein S, Zohaib A, Renneker S, Steinhagen K, Wernery R, Younan M, Gluecks I, Hilali M, Musa BE, Jores J, Wernery U, Drexler JF, Drosten C, Corman VM Hepatitis E virus infection in dromedaries, North and East Africa, United Arab Emirates, and Pakistan, 1983–2015. *Emerging Infectious Diseases* 2016; 22:1249–1252.
- [22]. Spahr C, Knauf-Witzens T, Vahlenkamp T, Ulrich RG, Johne R Hepatitis E virus and related viruses in wild, domestic and zoo animals: a review. *Zoonoses Public Health* 2018; 65:11–29.
- [23]. Bloch N, Diallo I. A probable outbreak of rabies in a group of camels in Niger. *Veterinary Microbiology* 1995; 46:281–283.
- [24]. Corman VM, Muth D, Niemeyer D, Drosten C. Hosts and Sources of Endemic Human Coronaviruses. *Advances in Virus Research*. 2018; 100:163-188. doi: 10.1016/bs.aivir.2018.01.001
- [25]. Woo PCY, Lau SKP, Wernery U, Wong EYM, Tsang AKL, Johnson B, Yip CCY, Lau CCY, Sivakumar S, Cai J-P, Fan RYY, Chan K-H, Mareena R, Yuen K-Y Novel betacoronavirus in dromedaries of the Middle East, 2013. *Emerging Infectious Diseases* 2014; 20:560–572.
- [26]. Moallin ASM, Zessin KH Outbreak of camel contagious ecthyma in central Somalia. *Tropical Animal Health and Production* 1988; 20:185–186.
- [27]. Khan AS, Maupin GO, Rollin PE, Noor AM, Shurie HH, Shalabi AG, Wasef S, Haddad YM, Sadek R, Ijaz K, Peters CJ, Ksiazek TG An outbreak of Crimean-Congo hemorrhagic fever in the United Arab Emirates, 1994–1995. *American Journal of Tropical Medicine and Hygiene* 1997; 57:519–525.
- [28]. Al-Moslih MI, Perkins H, Hu Y-W Genetic relationship of Torque Teno virus TTV between humans and camels in United Arab Emirates UAE. *Journal of Medical Virology* 2007; 79:188–191.
- [29]. Bazargani TT, Nikjou D, Tafty A, Varshovi HR, Niasari-Naslaji A A regional outbreak of contagious camel ecthyma in Iran. *Journal of Camel Practice and Research* 2010; 17:221–224.
- [30]. Carletti F Alkhurma hemorrhagic fever in travelers returning from Egypt, *Emerging Infectious Diseases* 2010.
- [31]. Ghosh S, Gatheru Z, Nyangao J, Adachi N, Urushibara N, Kobayashi N Full genomic analysis of a G8P [1] rotavirus strain isolated from an asymptomatic infant in Kenya provides evidence for an artiodactyl-to-human interspecies transmission event. *Journal of Medical Virology* 2012; 83:367–376.

- [32]. Horton KC, Wasfy M, Samaha H, Abdel-Rahman B, Safwat S, Abdel Fadeel M, Mohareb E, Dueger E Serosurvey for zoonotic viral and bacterial pathogens among slaughtered livestock in Egypt. *Vector Borne and Zoonotic Diseases* 2014; 14:633–639.
- [33]. Jere KC, Esona MD, Ali YH, Peenze I, Roy S, Bowen MD, Saeed IK, Khalafalla AI, Nyaga MM, Mphahlele J, Steele D, Seheri ML Novel NSP1 genotype characterised in an African camel G8P [11] rotavirus strain. *Infection, Genetics and Evolution* 2014;21:58–66.
- [34]. Champour M, Chinikar S, Mohammadi G, Razmi G, Shah-Hosseini N, Khakifirouz S, Mostafavi E, Jalali T epidemiology of Crimean-Congo hemorrhagic fever virus detected from ticks of one humped camel *Camelus dromedaries*' population in northeastern Iran. *Journal of Parasitic Diseases* 2016; 40:110–115.
- [35]. Walker PJ, Widen SG, Wood TG, Guzman H, Tesh RB, Vasilakis N A global genomic characterization of nairoviruses identifies nine discrete genogroups with distinctive structural characteristics and Host-Vector Associations. *American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*. 2016; 94:1107–1122.
- [36]. Burt FJ, Spencer DC, Leman PA, Patterson B, Swanepoel R. Investigation of tick-borne viruses as pathogens of humans in South Africa and evidence of Dugbe virus infection in a patient with prolonged thrombocytopenia. *Epidemiology and infection*. 1996;116(3):353-361. doi:10.1017/s0950268800052687
- [37]. Zouaghi K, Bouattour A, Aounallah H, et al. First Serological Evidence of Crimean-Congo Hemorrhagic Fever Virus and Rift Valley Fever Virus in Ruminants in Tunisia. *Pathogens (Basel, Switzerland)*. 2021;10(6):769. doi:10.3390/pathogens10060769
- [38]. Lutomiah J, Musila L, Makio A, et al. Ticks and tick-borne viruses from livestock hosts in arid and semiarid regions of the eastern and northeastern parts of Kenya. *Journal of Medical Entomology*. 2014;51(1):269-77. doi:10.1603/me13039
- [39]. Sang R, Onyango C, Gachoya J, et al. Tickborne arbovirus surveillance in market livestock, Nairobi, Kenya. *Emerging infectious diseases*. 2006;12(7):1074-1080. doi:10.3201/eid1207.060253
- [40]. Crabtree MB, Sang R, Miller BR. Kupe virus, a new virus in the family bunyaviridae, genus nairovirus, kenya. *Emerging infectious diseases*. 2009;15(2):147-154. doi:10.3201/eid1502.080851
- [41]. Salem E, Cook EAJ, Lbacha HA, et al. Serologic Evidence for Influenza C and D Virus among Ruminants and Camelids, Africa, 1991-2015. *Emerging infectious diseases*. 2017;23(9):1556-1559. doi:10.3201/eid2309.170342
- [42]. Blancou J. Ecology and epidemiology of fox rabies. *Review of Infectious Diseases*. 1988;10(4), S606–S609.
- [43]. Hyun BH, Lee KK, Kim IJ, et al. Molecular epidemiology of rabies virus isolates from South Korea. *Virus Research*. Dec 2005;114(1-2):113-25. doi: 10.1016/j.virusres.2005.06.004
- [44]. Sacramento D, Badrane H, Bourhy H, Tordo N. Molecular epidemiology of rabies virus in France: comparison with vaccine strains. *Journal of General Virology*. May 1992;73 (Pt 5):1149-58. doi:10.1099/0022-1317-73-5-1149
- [45]. Nigg AJ, Walker PL. Overview, prevention, and treatment of rabies. *Pharmacotherapy*. Oct 2009;29(10):1182-95. doi:10.1592/phco.29.10.1182
- [46]. Abdelmalik I. Khalafalla and Yahia H. Ali. Rabies Virus Infection in Livestock May 3rd 2021.10.5772/intechopen.98228
- [47]. Chaurasia, R. Rabies review. *European Journal of Biomedical and Pharmaceutical Sciences*. 2014;1(2):281–310.
- [48]. Abbas B, Omer O. Review of infectious disease of the camel. *Veterinary Bulletin*. 01/01 2005; 75:1N-16N.
- [49]. Fassi-Fehri M. Diseases of camels. *Revue Scientifique Et Technique (International Office of Epizootics)*. 1987;6(2):337–354.
- [50]. Wernery U, Kaaden OR. *Infectious diseases in camelids*. Tokyo, Japan: Georg Thieme Verlag 2002.
- [51]. Alireza G, Ahmad F, Firouzeh F. Rabies in Iran: Past, Present and Future. *Journal of Medical Microbiology and Infectious Diseases*. 2014;2(1):1–10.
- [52]. Farahtaj F, Fayaz A, Howaizi N, Biglari P, Gholami A. Human rabies in Iran. *Tropical Doctor*. 2014/10/01 2014;44(4):226-229. doi:10.1177/0049475514528174
- [53]. Janani AR, Fayaz A, Simani S, et al. Epidemiology and control of rabies in Iran. *Dev Biol (Basel)*. 2008; 131:207-11

- [54]. Simani S, Gholami A, Farahtaj F, Fayaz A, Yousefi Behzadi M. Epidemiological survey of different rabies virus strains in Iran. article. Journal of sciences Islamic Republic of Iran. 2001;12(4):315-319.
- [55]. Esameili H, Ghasemi E, Ebrahimzadeh H. An outbreak of camel rabies in Iran. Journal of Camel Practice and Research. 09/17 2012; 19:19-20.
- [56]. Simani S. Rabies situation in Iran. Journal of Veterinary Medicine\Faculty. University of Tehran. 2003;58(3), 275–278.
- [57]. Janani, A, Fayaz, A, Simani, S, Farahtaj, F, Eslami, N, Howaizi, N, Sabetghadam, M. Epidemiology and control of rabies in Iran. *Developments in Biologicals*, (2007) ;131, 207–211.
- [58]. Bokaei S, Fayaz A, Pourmahdi Boroujeni M, Haghdoost AA, Zou Alfaghari MR, Esfandiari B. Epidemiological study of rabies and animal bites in caspian sea ittoral provinces. article. scientific-research Iranian veterinary journal. 2009;4(5 (22)):5-14.
- [59]. Moghaddas E. Moghaddas E. Comprehensive guide for camel disease. Tehran, Nilubarg 2012.
- [60]. Balamurugan V, Venkatesan G, Bhanuprakash V, Singh RK. Camelpox, an emerging orthopox viral disease. Indian journal of virology: an official organ of Indian Virological Society. 2013;24(3):295-305. doi:10.1007/s13337-013-0145-0
- [61]. Prabhu M, Yogisharadhya R, Pavulraj S, Suresh C, Sathish G, Singh R. Camelpox and buffalopox: Two emerging and re-emerging orthopox viral diseases of India. *Advances in Animal and Veterinary Sciences*, 3(10), 527–541. <https://doi.org/10.14737/journal.aavs/2015/3.10.527.541>
- [62]. Wernery U, Kaaden O, Ali M. Orthopox virus infections in dromedary camels in United Arab Emirates (UAE) during winter season. *Journal of Camel Practice and Research*. 1997;4(1):51–55.
- [63]. Bhanuprakash, V, Prabhu, M, Venkatesan, G, Balamurugan, V, Hosamani, M., Pathak, K. M., & Singh, R. K. (2010). Camelpox: Epidemiology, diagnosis and control measures. *Expert Review of Anti-infective Therapy*, 8(10), 1187–1201. <https://doi.org/10.1586/eri.10.105>
- [64]. Shchelkunov, S.N. An increasing danger of zoonotic orthopoxvirus infections. *PLoS Pathog*. 2013, 9, 4. [CrossRef]
- [65]. Bera B, Shanmugasundaram K, Barua S, Venkatesan G, Virmani N, Riyesh T, Gulati B, Bhanuprakash V, Vaid R, Kakker N, et al. Zoonotic cases of camelpox infection in India. *Vet. Microbiol.* 2011, 152, 29–38. [CrossRef]
- [66]. Manimuthu P, Revanaiah Y, Pavulraj S, Suresh C, Sathish G, Singh R. Camelpox and Buffalopox: Two Emerging and Re-emerging Orthopox Viral Diseases of India. *Advances in Animal and Veterinary Sciences*. 01/01 2015; 3:527-541. doi: 10.14737/journal.aavs/2015/3.10.527.541
- [67]. Rashidi. Report of occurrence camel pox disease in camel herd of Zarand city of the Kerman province. 2nd Conventional of Iranian Veterinary Clinicians, Tehran. Persian 1993.
- [68]. Mosadeghesari M, Oryan A, Zibae S, Varshovi HR. Molecular investigation and cultivation of camelpox virus in Iran. *Archives of virology*. Nov 2014;159(11):3005-11. doi:10.1007/s00705-014-2169-1
- [69]. Higgins EA. Epidemiology and control of camel pox in Bahrain. The First International Camel Conference, Dubai 1992.
- [70]. Bhanuprakash V, Prabhu M, Venkatesan G, et al. Camelpox: epidemiology, diagnosis and control measures. *Expert Review of Anti-infective Therapy*. Oct 2010;8(10):1187-201. doi:10.1586/eri.10.105
- [71]. Khalafalla AI, El-Dirdiri GA. Laboratory and field investigation of live attenuated and inactivated camelpox vaccines. *Camel Practice and Research*. 2003;10(2):191–200.
- [72]. Gonzalez Gompf S. Middle east respiratory syndrome coronavirus infection (MERS-CoV Infection). *Medicinenet* 2015.
- [73]. Ramadan N, Shaib H. Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV): A review. *Germes*, 2019;9(1):35–42.
- [74]. Mackay IM, Arden KE. MERS coronavirus: Diagnostics, epidemiology, and transmission. *Virology Journal*, 2015;12(1):1.
- [75]. Azhar EI, El-Kafrawy SA, Farraj SA, et al. Evidence for camel-to-human transmission of MERS coronavirus. *The New England Journal of Medicine*. Jun 26 2014;370(26):2499-505. doi:10.1056/NEJMoa1401505

- [76]. Khalaj, M. (2014b). Infection with coronavirus in camels. Retrieved from [http://www.oie.int/wahis_2/public/wahid.php/Reviewrepo rt/Review?page_refer =MapFu lIEve ntRep ort&repor txml:id=16411](http://www.oie.int/wahis_2/public/wahid.php/Reviewrepo%20rt/Review?page_refer=MapFu%20Eve%20ntReport&reportxml=id=16411)
- [77]. Hemida MG, Chu DK, Poon LL, et al. MERS coronavirus in dromedary camel herd, Saudi Arabia. *Emerging infectious diseases*. Jul 2014;20(7):1231-4. doi:10.3201/eid2007.140571
- [78]. Muller M.A, Corman V, Jores J, Meyer B, Younan M, Liljander A, Bornstein S. MERS coronavirus neutralizing antibodies in camels, Eastern Africa, 1983–1997. *Emerg. Infect. Dis*. 2014, 20, 2093–2095.
- [79]. Moniri A, Marjani M, Tabarsi P, Yadegarynia D, Nadji SA. Health Care Associated Middle East Respiratory Syndrome (MERS): A Case from Iran. *Tanaffos*. 2015;14(4):262-267.
- [80]. Tavakoli A, Karbalaie Niya MH, Keshavarz M, Safarnezhad Tameshke F, Monavari SH. Middle East Respiratory Syndrome Coronavirus (MERS-CoV). *Iranian Journal of Medical Microbiology*. 2017;11(1):1-8.
- [81]. Khalili Bagaloy H, Sakhaee E, Khalili M. Detection of pancoronavirus using PCR in *Camelus dromedarius* in Iran (first report). *Comp Clin Path*. 2017;26(1):193-196. doi:10.1007/s00580-016-2368-0
- [82]. Fajs L, Jakupi X, Ahmeti S, Humolli I, Dedushaj I, Avšič-Županc T. Molecular Epidemiology of Crimean-Congo Hemorrhagic Fever Virus in Kosovo. *PLOS Neglected Tropical Diseases*. 2014;8(1):e2647. doi: 10.1371/journal.pntd.0002647
- [83]. Shayan S, Bokaeian M, Shahrivar MR, Chinikar S. Crimean- Congo hemorrhagic fever. *Laboratory Medicine*, 2015;46(3):180-189.
- [84]. Schwarz TF, Nsanze H, Longson M, et al. Polymerase chain reaction for diagnosis and identification of distinct variants of Crimean-Congo hemorrhagic fever virus in the United Arab Emirates. *Am J Trop Med Hyg*. Aug 1996;55(2):190-6. doi:10.4269/ajtmh.1996.55.190
- [85]. Aslam S, Latif MS, Daud M, et al. Crimean-Congo hemorrhagic fever: Risk factors and control measures for the infection abatement. *Biomedical reports*. 2016;4(1):15-20. doi:10.3892/br.2015.545
- [86]. Soares-Weiser K, Thomas S, G GT, Garner P. Ribavirin for Crimean-Congo hemorrhagic fever: systematic review and meta-analysis. *BMC Infectious Diseases*. 2010/07/13 2010;10(1):207. doi:10.1186/1471-2334-10-207
- [87]. Shahhosseini N, Wong G, Babuadze G, et al. Crimean-Congo Hemorrhagic Fever Virus in Asia, Africa and Europe. *Microorganisms*. 2021;9(9):1907. doi:10.3390/microorganisms9091907
- [88]. Mariner JC, Morrill J, Ksiazek TG. Antibodies to hemorrhagic fever viruses in domestic livestock in Niger: Rift Valley fever and Crimean-Congo hemorrhagic fever. *Am J Trop Med Hyg*. Sep 1995;53(3):217-21. doi:10.4269/ajtmh.1995.53.217
- [89]. Chinikar S, Ghiasi SM, Naddaf S, et al. Serological evaluation of Crimean-Congo hemorrhagic fever in humans with high-risk professions living in enzootic regions of Isfahan province of Iran and genetic analysis of circulating strains. *Vector borne and zoonotic diseases (Larchmont, NY)*. 2012;12(9):733-738. doi:10.1089/vbz.2011.0634
- [90]. Telmadarraiy Z, Chinikar S, Vatandoost H, Faghihi F, Hosseini Chegeni A. vectors of crimean congo hemorrhagic fever virus in Iran. *article. journal of arthropod-borne diseases*. 2015;9(2):137-147.
- [91]. Saidi S, Casals J, Faghih MA. Crimean hemorrhagic fever-Congo (CHF-C) virus antibodies in man, and in domestic and small mammals, in Iran. *Am J Trop Med Hyg*. Mar 1975;24(2):353-7. doi:10.4269/ajtmh.1975.24.353
- [92]. Champour M, Chinikar S, Mohammadi G, et al. Crimean-Congo Hemorrhagic Fever in the One-Humped Camel (*Camelus dromedarius*) in East and Northeast of Iran. *Journal of arthropod-borne diseases*. 2016;10(2):168-177.
- [93]. Engering A, Hogerwerf L, Slingenbergh J. Pathogen–host–environment interplay and disease emergence. *Emerging Microbes & Infections*. 2013;2: e5–e5.
- [94]. World Health Organization Middle East respiratory syndrome coronavirus MERS-CoV Summary of current situation, literature update and risk assessment—21 July 2017, Geneva: WHO
- [95]. Ikegami T, Makino S. The pathogenesis of Rift Valley fever. *Viruses*.2011;3:493–519.
- [96]. Mertens M, Schmidt K, Ozkul A, Groschup MH. The impact of Crimean-Congo hemorrhagic fever virus on public health. *Antiviral Research*. 2013; 98:248–260.
- [97]. World Health Organization. Clinical management of patients with viral haemorrhagic fever: a pocket guide for front-line health workers: interim emergency guidance for country adaption, Geneva: WHO;(2016)
- [98]. Carletti F. Alkhurma hemorrhagic fever in travelers returning from Egypt, 2010. *Emerging Infectious Diseases*.

مجله بیماری‌های قابل انتقال بین انسان و حیوان

- [99]. Akakpo A, Te'ko-Agbo A, Kone' P. The impact of brucellosis on the economy and public health in Africa. In: Compendium of technical items presented to the OIE World Assembly of Delegates or to OIE Regional Commissions. 2010:71–84.
- [100]. Muloi D, Alarcon P, Ombui J, Ngeiywa KJ, Abdullahi B, Muinde. P, Karani MK, Rushton J, Fe`vre EM. Value chain analysis and sanitary risks of the camel milk system supplying Nairobi city, Kenya. Preventive Veterinary Medicine. 2018; 159:203–210.
- [101]. Gwida MM, El-Gohary AH, Melzer F, Tomaso H, Rosler U, Wernery U, Wernery R, Elschner MC, Khan I, Eickhoff M, Schoner D, Neubauer H. Comparison of diagnostic tests for the detection of *Brucella* spp. in camel sera. BMC Res Notes. 2011; 4:525.
- [102]. Haddaway NR, Collins AM, Coughlin D, Kirk S. The role of google scholar in evidence reviews and its applicability to grey literature searching. PLOS ONE. 2015;10: e0138237.

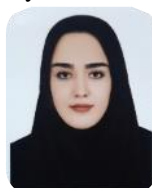
"This journal is following of Committee on Publication Ethics (COPE) and complies with the highest ethical standards in accordance with ethical laws".

A review of zoonotic viral pathogens in dromedary camels (*Camelus dromedarius*)

Mahsa Rezvan^{1*}, Elaheh Miranzadeh¹

1. Doctor of Veterinary Medicine, Faculty of Veterinary Medicine, Shahrekord Branch, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran.

*Corresponding author: mahsarezvan@yahoo.com

Received: 2021/11/9

Accepted: 2022/02/21

Abstract

Dromedary, or one-humped camel *Camelus dromedarius*, is an almost exclusively domesticated species, common in arid areas as both beasts of burden and production animals for meat and milk. Approximately 30 million dromedary camels have the highest numbers in Africa and the Middle East. The hardiness of camels in arid regions has made humans more dependent on them, especially as a stable protein source. Camels also carry and may transmit disease-causing agents to humans and other animals. The ability of camels to act as a point source or vector for the disease is a concern due to increasing human demands for meat, lack of biosafety and biosecurity protocols in many regions, and growth in the interface with wildlife, where camel herds become sympatric with non-domestic species. We conducted a literature review of camel-borne zoonotic diseases and found that most publications (65%) focused on the Middle East respiratory syndrome (MERS) and Rift Valley fever. The high mortality from MERS outbreaks from 2012 to 2016 elicited an immediate response from the research community, as demonstrated by a surge of MERS-related publications. However, we contend that other camel-borne diseases such as Crimean–Congo hemorrhagic fever are essential to include in surveillance efforts. Camel populations, particularly in sub-Saharan Africa, are increasing exponentially in response to prolonged droughts, and thus, the risk of zoonoses increases as well. This review provides an overview of the major zoonotic diseases present in dromedary camels, their risk to humans, and recommendations to minimize spillover events.

Keywords: Dromedary camel, Viral pathogen, Spillover, Zoonoses.

How to cite this article: : Rezvan M, Miranzadeh E. A review of zoonotic viral pathogens in dromedary camels (*Camelus dromedarius*). Journal of Zoonosis. 2022; 1 (2): 59-76.